

Τρία κείμενα του Γιάννη Χοτζέα για την πολιτική μουσική του Μίκη Θεοδωράκη

Πρόλογος και υποσημειώσεις: του Κωστή Παπαϊωάννου

Πρόλογος

Με αφορμή δύο ομιλίες του Μίκη Θεοδωράκη στα Χανιά της Κρήτης στις 31/07 - 01/08/2005, θα θέλαμε να παρουσιάσουμε μια εκτίμηση του ρόλου που έχει παίξει στα πολιτικά πράγματα ο Μίκης. Θα δημοσιεύσουμε σύντομα ένα σχετικό άρθρο.

Πριν από αυτό δημοσιεύουμε σήμερα τρία κείμενα που γράφτηκαν από τον Γιάννη Χοτζέα, στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '60, και σχετίζονται με την ορμητική είσοδο του Μίκη Θεοδωράκη στα πολιτικά και μουσικά δρώμενα του τόπου μας. Αυτά τα κείμενα έχουν πολλαπλή σημασία και γι αυτό είναι χρήσιμα σε όποιον επιθυμεί σήμερα να σκεφτεί σοβαρά πάνω στην ιστορία και τις πολιτικές εξελίξεις αυτής της χώρας και ιδιαίτερα για την αποσιωπημένη δεκαετία του '60 που όχι μόνο είναι η δεκαετία σημαντικών γεγονότων αλλά και η αφετηρία της τελικής διαμόρφωσης μιας πολιτικής περιόδου που σήμερα φτάνει στο τέλος της. Παρ' όλο που τα κείμενα αυτά περιέχουν υπαινιγμούς για πρόσωπα και κυρίως για πεπραγμένα, που τηρήθηκαν μυστικά στο ευρύτερο κοινό αλλά και σ' αυτό της Αριστεράς, μιλούν πολύ εύγλωττα σε όποιον ενδιαφέρεται να βγάλει συμπεράσματα για τον τρόπο με τον οποίο, παίχτηκε και παίζεται, το παιχνίδι στην ελληνική πολιτική σκηνή.

Ξαναλέμε ότι τα κείμενα αυτά έχουν γραφτεί στην αρχή της "άγνωστης" δεκαετίας του '60, ή αλλιώς στην μέση της περίφημης Καραμανλικής Οκταετίας. Στην εποχή δηλαδή που "ανθίζουν" σε μια εντελώς "νέα βάση" οι πολιτιστικές και καλλιτεχνικές δραστηριότητες στην Χώρα μας, με πρωταγωνιστές που σχετίζονται λίγο ως πολύ με την Αριστερά (ΕΔΑ και παράνομο τότε ΚΚΕ) μεταξύ των οποίων το πρώτο βιολί ή μάλλον ..."μπουζούκι", το παίζει ο Μίκης Θεοδωράκης. Φωτίζουν, τα κείμενα αυτά, πλήρως την παράδοξη σύζευξη του στυγνού Καραμανλικού καθεστώτος με την αριστοκρατία της Αριστεράς, ή για να το πούμε πιο καθαρά φωτίζουν τον βασικό δρόμο μέσα απ' τον οποίο καθιερώθηκε η άρση του "ταμπού" της αντιπαλότητας ανάμεσα στην αριστερά και στην δεξιά σε μια εποχή που η τελευταία δεν έδινε καμιά ευκαιρία για παρεξήγηση των προθέσεών της.

Πολύ περισσότερο όμως από την ερμηνεία αυτής της σύζευξης, έχει σημασία ότι τα κείμενα αυτά εξηγούν πολύ καθαρά τον τρόπο με τον οποίο η πολιτική διαμορφώνει, σαν κύριο έδαφος των επιδιώξεων της, το πολιτιστικό επίπεδο, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο το πολιτιστικό κλίμα, που διαμορφώνεται, διευκολύνει τις πολιτικές επιδιώξεις των διαφόρων πολιτικών δυνάμεων. Επίσης φωτίζουν τις συγκεκριμένες διαδικασίες μέσω των οποίων όλοι οι κοινωνικοί παράγοντες, καθώς και η ίδια η κοινωνική βάση εμπλέκονται στο ιστορικό γίνεσθαι. Δεν πρέπει να ξεχνάμε άλλωστε ότι η δεκαετία του 60 είναι η δεκαετία κατά την οποία, σε μια χώρα αρκετά μακρινή από άποψη αποστάσεων αλλά και αρκετά κοντινή από άποψη ιστορική, στην Κίνα έχει ξεσπάσει η λεγόμενη Μεγάλη Προλεταριακή Πολιτιστική Επανάσταση.

Ο συγγραφέας αυτών των κειμένων, ο Γιάννης Χοτζέας, είναι ένα πρόσωπο πολύ σημαντικό, για την νεότερη ελληνική ιστορία, όσο σημαντική ήταν και η πολιτική κίνηση στην οποία πρωταγωνίστησε. Τα κείμενα αυτά γράφονται το 1960 και το 1963. Στο ίδιο διάστημα ο Γιάννης μαζί με κάποιους συντρόφους του, αντιλαμβάνονται ότι στην ΕΔΑ και στο παράνομο τότε ΚΚΕ δεν υπάρχουν πια περιθώρια για αποτροπή μιας πορείας προς τον εκφυλισμό και ιδρύουν το περιοδικό "Αναγέννηση" και τις "Ιστορικές Εκδόσεις" με στόχο την πραγματική αναγέννηση του κινήματος. Αυτή είναι η απαρχή για την Ελλάδα του λεγόμενου Μαρξιστικού Λενινιστικού Κινήματος. Η κίνηση της "Αναγέννησης" συνδέθηκε, με την Κίνα και την Πολιτιστική Επανάσταση, και γι αυτό οι άνθρωποι που συμμετείχαν σ' αυτήν ονομάστηκαν "κινεζόφιλοι". Η σύνδεση με την

Κίνα ήταν φυσική, αυτό θα το εξηγήσουμε σε κάποια άλλη ευκαιρία αν μας δοθεί, αλλά πρέπει να τονιστεί ότι η κίνηση της "Αναγέννησης" σε ότι αφορά τουλάχιστον τον προσανατολισμό του Χοτζέα δεν έπαγε ποτέ να είναι αδιάστακτα κριτική, στην πολιτική του Κομμουνιστικού Κόμματος Κίνας με το ίδιο κριτικό πνεύμα που διέπει και τα κείμενα που παραθέτουμε. Σήμερα ο Γιάννης είναι άγνωστος και -- ακόμα χειρότερα -- είναι άγνωστο το σημαντικό έργο του. Αυτό δεν οφείλεται μόνο στους εχθρούς του, αλλά κυρίως σ' αυτούς που τον υμνούν και, πρώτιστα, στους συνεχιστές του. Γι όλα αυτά όμως θα ξαναμιλήσουμε. Σήμερα ως επικεντρωθούμε σε αυτά τα ίδια τα κείμενά του.

Πρέπει να τονίσουμε και πάλι ότι τα κείμενα αυτά γράφτηκαν στο σύντομο διάστημα ανάμεσα στην επιστροφή του Χοτζέα από την μακρόχρονη εξορία του, μέχρι την αποχώρησή του από την ΕΔΑ το 1964. Τα κείμενα αυτά, που σημειωτέο, όπως φαίνεται απ' τα περιεχόμενα τους, είναι ένα μέρος μόνο απ' όσα έγραψε για αυτό το ζήτημα. Προς δόξα της πολυφωνίας και της ανοχής του διαφορετικού, που από τότε είχε αρχίσει να ανθίζει στην Αριστερά, δεν δημοσιεύτηκαν ποτέ στην "Αυγή" για την οποία προορίζονταν. Δημοσιεύτηκαν -- υπό τον γενικό τίτλο το χρέος -- μετά την μεταπολίτευση, στην εβδομαδιαία εφημερίδα, ο "Λαϊκός Δρόμος", που εκδίδονταν, πριν και μετά την δικτατορία, στο πλαίσιο του Μαρξιστικού Λενινιστικού Κινήματος. Δημοσιεύτηκαν στο φύλλο της 7 Σεπτεμβρίου 1974 και στα δύο επόμενα Εδώ τα αναδημοσιεύουμε ακριβώς όπως παρουσιάστηκαν στο "Λαϊκό Δρόμο" με κάποιες υποσημειώσεις για μερικά ζητήματα στα οποία ίσως είναι χρήσιμη κάποια διευκρίνιση.

"ΛΑΪΚΟΣ ΔΡΟΜΟΣ" 7 Σεπτεμβρίου 1974

«ΤΟ ΧΡΕΟΣ»

Γιομάτοι οι τοίχοι της Αθήνας από διαφημίσεις για το «Χρέος» του Μίκη Θεοδωράκη. Όσο για τους δίσκους και τις κασέτες με τα τραγούδια του, είναι γνωστό ότι κυριαρχούν στην αγορά. Αυτά από την μία πλευρά. Από την άλλη ο Μ. Θεοδωράκης συνομιλεί με τον κ. Καραμανλή, ιδρύει τη «Νέα Αριστερά», καταγγέλλει άλλους (;) που σφετερίστηκαν τον τίτλο και αναγγέλλει σχέδια επάνω σε σχέδια. Η «Αυγή» παρόλα αυτά, γλείφει τα χείλη της όταν γράφει «ό Μίκης». Αυτά είναι γνωστά.

Ο «Α. Δ.» προδικτατορικά κα ή κίνηση πού αντιπροσωπεύει, αφού είχε δεχθεί τις επιθέσεις του Μίκη Θεοδωράκη σαν προέδρου της ΔΝΑ, Είχε διατυπώσει την θέση της γι' αυτόν ανεπηρέαστη απ' όλα αυτά. Όσο για τα όσα έπραξε ο Μ.Θ. στη διάρκεια της δικτατορίας, αυτό επιβεβαίωσε πολλά απ' όσα είχαν ειπωθεί από μας. Σήμερα ο Μ. Θεοδωράκης με το «ΧΡΕΟΣ» του διηγείται κάποιες ιστορίες. Εμείς δε θα πούμε ιστορίες. Θα συνοψίσουμε στηριγμένοι σε διάφορα κείμενα -- από τα ελάχιστα που διασώθηκαν -- την ιστορία της διαστροφής ενός πολιτιστικού κινήματος πού θα μπορούσε να αποτελέσει συστατικό τμήμα του πραγματικού αντιιμπεριαλιστικού δημοκρατικού κινήματος και τις ευθύνες τής τότε ρεβιζιονιστικής ηγεσίας (τότε με την έννοια της μη διχοτόμησής της, όπως συνέβηκε αργότερα), όπως και του ίδιου του Μ. Θεοδωράκη. Ταυτόχρονα, με τα κείμενα αυτά που γράφτηκαν το 1960 και το 1963 και απευθύνονταν είτε στην ηγεσία της ΕΔΑ είτε στο δημοσιογραφικό της όργανο, για να καταχωνιαστούν, ή ακρωτηριαστούν και χρησιμοποιηθούν από διάφορους για ποικίλους σκοπούς, που η απαρίθμησή τους θα μας έβγαζε τώρα, εδώ, από το θέμα μας, θέτουμε τις στήλες αυτές στη διάθεση όλων όσων επιθυμούν τη διερεύνηση βασικών πολιτιστικών προβλημάτων. Το πολιτιστικό μέτωπο είναι βασικός τομέας του ιδεολογικού μετώπου. Και οι συνεπείς αγωνιστές της Αριστεράς οφείλουν να δώσουν τη μάχη και στο μέτωπο αυτό όχι με τη ρεβιζιονιστική μεθοδολογία, αλλά με εκείνη που στηρίζεται στη συζήτηση, την κριτική, την αντιπαράθεση των απόψεων.

Προς την Εκτελεστική Επιτροπή τής ΕΔΑ

Αγαπητοί φίλοι,

Πριν δύο χρόνια (παραμονές εκλογών 61) σε συνάντηση που πέτυχα, ύστερα από αγωνιώδεις - έτσι τις χαρακτηρίζω - προσπάθειες, με μέλος της Ε.Ε. έβαλα ορισμένα γενικά και ειδικά ζητήματα. (παραλείπονται εδώ τα άλλα σαν άσχετα με το θέμα μας. Σημ. Σ.). Νόμισα ότι ήμουνα κάτοχος του "μυστικού" ότι δηλαδή η Ε. Βλάχου πρότεινε στο Μίκη Θεοδωράκη την μουσική κριτική της "Μεσημβρινής". Αποδείχτηκε ότι ήταν γνωστό. Επέμεινα να μάθω τι γίνεται για να παρεμποδιστεί μια τέτια εξέλιξη και μου απαντήθηκε πως με το

Μ.Θ. είναι δύσκολο να συμπεριφερθείς σα μέλος του Κόμματος παρόλο που θεωρεί τον εαυτό του τέτοιο. Ακόμα γιατί βρίσκεται υπό την επιρροή του ... και του ... (παραλείπονται ονόματα μελών της τότε Δ.Ε.) που υποκινούν θέμα βουλευτοποίησής του. Εμείς είμαστε αντίθετοι σ' αυτό, μου δήλωσε το μέλος της Ε.Ε. θεωρούμε πως ο Μ.Θ. είναι κεφάλαιο που πρέπει να διαφυλαχθεί και να παίζει το ρόλο του στον πολιτιστικό τομέα. Με δύο λόγια διαπίστωση με ενθουσιασμό πλήρη ανταπόκριση σ' όσα υποστήριξα.

Έχουν περάσει δυο χρόνια. Έγιναν τόσα και τόσα. Πίστευα ότι ήμουν ο πρώτος που γνωστοποιούσα στο κόμμα ότι ο Μ.Θ. προχωρεί στη δημιουργία Πολιτικής Κίνησης. Αποδείχτηκε ότι ήταν γνωστά όλα αυτά. Και με κατάπληξή μου πληροφορήθηκα πως "πείσθηκε" ο Μ.Θ. να διαλύσει την κίνησή του, με αντάλλαγμα να μπει επικεφαλής του σχεδιαζόμενου πλατιού νεολαιίστικου κινήματος και της βουλευτοποίησής του. Αυτά σε συνδυασμό και με άλλα, που δυστυχώς επαληθεύτηκαν (άμεση ενημέρωση του Μ.Θ. μόλις ήρθε από το εξωτερικό για το ποιοι είναι «δογματικοί» κλπ.) ενώ δεν τον θεωρούσε η καθοδήγηση μέλος του κόμματος, με τον αγώνα προσωπικού προσεταιρισμού του Μ.Θ. τώρα από διάφορα στελέχη της Εκτελεστικής Επιτροπής και άλλους, με οδηγούν σε συμπεράσματα καθόλου κολακευτικά για την συνέπεια και την κομματικότητα της καθοδήγησης. Κι' επειδή από τον οργανωτικό γραμματέα του Κόμματος καλλιεργείται κουτσομπολιό εις βάρος μου σχετικά με το ενδιαφέρον μου για το θέμα αυτό (αφήνω το καταχώνιασμα και την εξαφάνιση εκθέσεων, άρθρων κλπ. που μου ζητήθηκαν να γράψω ή την διαστρέβλωση του περιεχομένου τους, όχι με την δημοσίευσή τους αλλά μέσω διοχέτευσής τους σε διάφορες κατευθύνσεις ή "στ' αυτί")¹, δηλώνω τα παρακάτω: (ακολουθούν ζητήματα άσχετα με το θέμα μας. Σημ. Σ.)

Τελικά, θα το πω καθαρά: Είναι όψιμος και τουλάχιστον παραγοντικός ο θαυμασμός για το Μ.Θ. Δεν θα επαναλάβω τι λεγόταν γι αυτόν χρόνια πριν. Όσον αφορά εμένα έχετε στη διάθεσή σας χαρτιά με προτάσεις για την αξιοποίησή του όταν ήταν ακόμα έξω, δεν επανέρχομαι σ' αυτό. Μοναχά θυμίζω σε μερικούς σημερινούς ψαλμοδούς του πως πριν λίγα χρόνια, ενώ τον γνώριζαν προσωπικά από πολλά χρόνια, εκφράζονταν με περιφρόνηση για το πολιτικό του ποίον και την καλλιτεχνική του υπόσταση. Ένας μάλιστα με αυτοπεποίθηση βαθύτατου γνώστη των πολιτιστικών ζητημάτων είχε αποφανθεί: Μα ποιος είναι αυτός; Προσωπικά, θεωρώ υπεύθυνη την καθοδήγηση για όλα τα πραγματικά ολισθήματα του Μ.Θ. στον πολιτικό τομέα (χωρίς να σβήνω τις δικές του ευθύνες) και θεωρώ το χειρισμό του ζητήματος αυτού σαν συνέπεια της λαθεμένης γενικής γραμμής.

Μάης 1963

Γ. ΧΟΝΤΖΕΑΣ

Μια επιστολή στην «ΑΥΓΗ»

Το κείμενο που ακολουθεί είναι μια επιστολή του Γ. Χοντζέα, που στάλθηκε στην «Αυγή» το 1960. Στο επόμενο φύλλο θα δημοσιευθεί κείμενο του ίδιου που στάλθηκε στην ίδια εφημερίδα σαν συμβολή στην «συζήτηση» που γινόταν από τις στήλες της για το «λαϊκό» τραγούδι.

Παρόλο που τα κείμενα αυτά γράφτηκαν σε μια τόσο «μακρινή εποχή» πιστεύουμε πως θίγουν επίκαιρα προβλήματα και επομένως είναι χρήσιμη η δημοσίευσή τους σήμερα.

Αγαπητοί φίλοι,

Αν κρίνετε ότι μπορεί να γράψει - και να δημοσιευτούν - κάποιες απόψεις του για το θέμα του "Μπουζουκιού", (όπως το βάζετε τώρα τελευταία στο ρεπορτάζ σας) ένας μη ειδικός², καταχωρείτε το Κείμενο αυτό...

¹ Πράγματι τα γραφτά του Γιάννη Χοντζέα έχουν γίνει σε όλες τις περιόδους της πολιτικής του ζωής αντικείμενο ποικίλο-μορφης εκμετάλλευσης από διάφορους. Εδώ ο ίδιος υπαινίσσεται ότι οι ηγέτες της ΕΔΑ του ζητούσαν κείμενα τα οποία μετά καταχώνιαζαν. Τα γραφτά του Γιάννη ήταν πολύ χρήσιμα για τις ηγεσίες, αλλά επικίνδυνα γι αυτές αν γίνονταν ευρύτερα γνωστά. Οι σημερινοί υποτιθέμενοι συνεχιστές του διέπρεψαν στην εκμετάλλευση των ιδεών του Γιάννη Χοντζέα προς μια πολιτική κατεύθυνση φανερά αντίθετη από αυτήν που ο ίδιος υπηρέτησε στην ζωή του.

² Την εποχή αυτή δημιουργήθηκε μια συζήτηση για το λαϊκό τραγούδι που τιτλοφορήθηκε συζήτηση για το "μουζούκι", επειδή οι καλλιτεχνικοί προσανατολισμοί του Μίκη επικεντρώθηκαν στην χρήση αυτού του οργάνου στην διαμόρφωση του ύφους της μουσικής που παρήγε. Ο Γιάννης αυτοαναφέρεται σαν "μη ειδικός" ειρωνικά. Συνήθιζε πάντα να κοροϊδεύει διάφορους άσχετους που παρίσταναν τους ειδικούς. Ο ίδιος κάθε άλλο παρά μη ειδικός ήταν. Εκτός του ότι

Στο φύλλο του Σαββάτου, διάβασα ότι οι μουσικοί της ορχήστρας του E.I.P. (της ελαφράς) αρνήθηκαν να παίξουν μαζί με τους Χιώτη, Μπιθικότση κλπ... Και σε συνέχεια ότι ή «διαμάχη για το "μουζούκι", συνεχίζεται στον μουσικό μας κόσμο» κλπ.

Ασφαλώς, θέλω να πιστεύω ότι ο Μ. Θεοδωράκης θα αισθάνεται αρκετά δυσάρεστα απ' όλη αυτή την υπόθεση... Γιατί πώς τα κατάφερε, πάντως, ήρθε σε σύγκρουση με ένα μέρος του μουσικού κόσμου, που δεν μπορεί να το κατηγορήσει κανείς ότι φέρνει την βασική ευθύνη για την κακοδαιμονία της μουσικής μας ζωής, ενώ αντίθετα υποστηρίχθηκε (ο Μ. Θ.) στη σύγκρουσή του αυτή από παράγοντες που δεν πιστεύω να έχει τη γνώμη ότι είναι άμοιροι ευθύνης για το κατάντημα των μουσικών μας πραγμάτων.

Μια διαπίστωση αρκετά θλιβερή...

Νομίζω ότι πιο επίκαιρη στιγμή απ' αυτή, για να συζητηθούνε ανοιχτά, καθαρά, ορισμένα πράγματα, δεν υπήρχε. Και εύχομαι στην έρευνα της «Αυγής», να μιλήσουνε και πολλοί που ως τα τώρα κάνουν - δυστυχώς, ας μου επιτραπεί η έκφραση - τον κωφάλαλο...

Στα 1938 καιγόταν πανηγυρικά ο «Επιτάφιος» του Ρίτσου στις στήλες του Ολυμπίου Διός, «εν χορδαίς και οργάνοις».

Στα 1960 - 61 αποθεώνεται «εν χορδαίς και οργάνοις» από κύκλους που ανήκουν στον κόσμο που οργάνωνε και χειροκροτούσε την «πυράν», ο «Επιτάφιος των Ρίτσου - Θεοδωράκη».

Τι συμβαίνει; «Διαφοροποιήθηκε» η «ηγέτις» τάξις στη χώρα μας; Ή μήπως συμβαίνει κάτι άλλο;

Το «άλλο» ασφαλώς δεν είναι τίποτα το μυστηριώδες, όπως ασφαλώς μόνο ανόητος θα ήταν όποιος υποστήριζε το περί «διαφοροποίησης». Μπορεί να υπάρχει όμως και μια άλλη άποψις ... (και κατά τη γνώμη μου εκεί στηρίζεται μια επιζήμια τοποθέτηση του Μ.Θ. και άλλων).

Η άποψη της αναγνώρισης μιας «υπάρχουσας» κατάστασης. (Άλλο τώρα αν κηρύσσεται πόλεμος για την ελληνική μουσική)*

Λέει ή άποψη αυτή: Μιάς και τα μουζούκια υπάρχουνε, και το E.I.P., ζωή νάχει, φροντίζει γι' αυτά. Μιάς και το ρεμπέτικο «τραβάει τις μάζες», φροντίζουν και κάτι εταιρίες, γι αυτό, γιατί να μην χρησιμοποιηθεί αυτή η «υπάρχουσα κατάσταση» για να δοθεί ένα καινούργιο περιεχόμενο σ' αυτή την «υπάρχουσα κατάσταση»;

Φυσικά αυτό λέγεται εν εσχάτη αναλύσει. Γιατί προηγουμένως λέγονται πολλά που επέχουν θέσιν «σταυροφορίας» για το ρεμπέτικο. Θυμίζουν όλα αυτά την μακαρία εποχή του 48 - 50 όταν πολλοί πνευματικοί μας άνθρωποι έβλεπαν αυτή την εκστρατεία για το ρεμπέτικο τις παραμονές μιας πολιτιστικής αναγέννησης, όταν ο χασάπικος κι ο ζειμπέκικος ανακηρύσσονταν χοροί με βυζαντινή έκσταση και θείον κάλλος κλπ.

(Κι' όταν όσοι κάνανε στα στρατόπεδα Μακρονησιού κλπ., δέχονταν μαζί με την Εθνική και Ηθική Αγωγή το σφυροκόπημα των πάσης φύσεως "κλασσικών" του "λαϊκού" τραγουδιού, που συνέθεταν με την ίδια κλασσική και λιτή ευκολία ύμνους προς τον άγιο Βασίλοπουλο, διοικητή του ΑΕΤΟ, με την οποία αποδίδουν τώρα στίχους που έχουν περάσει στην ιστορία του ελληνικού προοδευτικού κινήματος, κι' έχουν ζυμωθεί με αίμα)³.

Όμως, αφού κατά τα φεγγάρια, πότε είμαστε 100% σίγουροι, πότε ότι κάνουμε πείραμα, πότε ότι βαδίζουμε σε σωστό δρόμο, πότε ξαναθυμίζουμε ότι δεν είχαμε χτυπήσει ποτέ το ρεμπέτικο, αλλά "κάποιο συνάδελφο" που το είδε "εξωτερικά", κι' ας είναι ο πρώτος διδάξας αυτός ο κάποιος συνάδελφος, καταλήγουμε στην έσχατη ανάλυση.

Κι' η ανάλυση αυτή μας φέρνει σε ορισμένες καταστάσεις πολύ "ευχάριστες" σαν κι αυτές που αναφέραμε στην αρχή. Και φτάνουμε α) Στο να ανακηρύξουμε το ρεμπέτικο, τραγούδι της εργατικής τάξης. β) Συνέχεια του δημοτικού. γ) Ακατάλληλο ως πρώτη ύλη πρώτα, ανώριμο και έχουν ανάγκη δεκαετηρίδων τινών για να γίνει έντεχνη μουσική. δ) Ανακαλύπτουμε το 9/8 και τη μεγαλοσύνη του ε) βγάζουμε άχρηστους, όλους τους

όσοι τον είχαν ακούσει έλεγαν ότι έπαιξε θαυμάσια πιάνο, όχι μόνο κατά καιρούς έπαιξε μουσική ή αντέγραφε παρτιτούρες (δεν υπήρχαν τότε φωτοαντίγραφα) για να βγάλει κανένα μεροκάματο, αλλά είχε βαθύτατη μουσική παιδεία.

* Τίτλος συνέντευξης του Μ. Θ. στον Ταχυδρόμο. (Σημ. Γ.Χ.)

³ Εδώ ο Γιάννης αναφέρεται στις επιδόσεις ορισμένων εξόριστων στην Μακρόνησο που "προέκυψαν" μέσα στο πλαίσιο της ειδικής πολιτικής και πολιτιστικής "επεξεργασίας" για την οποία υπηρετούσε το στρατόπεδο. Η ενοχής της Αριστεράς για την Μακρόνησο έχουν εμποδίσει να γίνει κατανοητός ο ρόλος της. Ο Γιάννης διηγούνταν πολλές διαφωτιστικές ιστορίες για την Μακρόνησο. Ανάμεσα σ' αυτές, ήταν πως γίνονταν έπαρση της σημαίας υπό τους ήχους του μουζουκιού και πως οι στρατιώτες παρήλαυναν επίσης με τα μουζούκια να "παιανίζουν" εμβατήρια με στίχους παραλλαγμένους με πρόστιχα λόγια.

Έλληνες τραγουδιστές πλην του Μπιθικότση, Καζαντζίδη κλπ. στ) Κηρύσσουμε πόλεμο για την Ελληνική Μουσική εναντίον των «παλαιομερολογιτών» μουσικών και ορισμένων που αν και «αφοσιωμένοι στην υπόθεση του λαού», ωστόσο «παθαίνουν ασφυξία» όταν ζήσουν μέσα στην εργατική τάξη, και ζητάμε τη βοήθεια του κ. Σπυρομήλιου για να επιβάλει την τάξιν υπό την σκιάν της - «απολύσεως». ζ) Κατηγορούμε τον κριτικό της «Αυγής» ότι παίζει το παιχνίδι της «Φιντέλιτο» (εναντίον ποιας άλλης; - Αυτό δεν λέγεται.)

Και πολλά άλλα ωραία που απαριθμώντας τα είναι ναι και κλαις.

Και φυσικά ετοιμάζονται περιοδείες με συναυλίες για να ενισχύσουμε το έργο του Ε.Ι.Ρ. και να βοηθήσουμε στην επίλυση του προβλήματος της ανεργίας των μουσικών !!!

Ο Μίκης Θεοδωράκης είναι ασφαλώς ένας από τους πιο προικισμένους μουσικούς - αν όχι ο πιο προικισμένος - της γενιάς μας.

Θα περίμενε κανείς και δεν πρέπει να πάψει να περιμένει ότι θα τον χαρακτηρίσει και στα λόγια και στα έργα, όπως ο λέει ο ίδιος, και συναίσθηση ευθύνης και συνέπεια και τόλμη... Πραγματική τόλμη όμως...

Περ' απ' αυτό, έχω την γνώμη ότι αν ακολουθούσε έναν τολμηρό δρόμο μπορούσε ο επιτάφιός του να αποτελούσε όχι απλά ένα «φιλολογικό γεγονός», αλλά κάτι που θα συντάραζε τις καρδιές των απλών, βασανισμένων συμπολιτών του.

Είναι βέβαιο ότι τότε ορισμένοι άσπονδοί φίλοι του δεν θα τον χειροκροτούσαν. Θα τον έβριζαν ίσως... Με την διαφορά ότι δεν θα μπορούσαν να τον εμποδίσουν να είχε δημιουργήσει ένα έργο που θα αποτελούσε μια σημαντικότερη προσφορά στον λαϊκό πολιτισμό...

Προσωπικά πιστεύω ότι αυτό μέσα του το πιστεύει ο Μ. Θεοδωράκης.

Υπάρχουν απόψεις που λένε ότι το να επιμένει κανείς να θέτει τέτοια ερωτήματα σαν αυτά δείχνει ότι έχει μια "ξεπερασμένη" νοοτροπία. Και δεν λαβαίνει υπόψη του την τεράστια πρόοδο που έχουν πραγματοποιήσει και στον πολιτιστικό τομέα οι ζωντανές δυνάμεις του έθνους.

Αποδεχόμαστε το χαρακτηρισμό υπό έναν όρο: ότι πραγματικά επιμένουμε να στεκόμαστε σ' αυτή την "ξεπερασμένη" νοοτροπία και να κρίνουμε το κάθε τι με βάση έναν κανόνα **επίσης** αρκετά "ξεπερασμένο" πάρα πολύ γνωστό που λέει ότι: Στην χώρα μας με την μονοπωλιακή κατοχή από μέρους της αντίδρασης όλων των μέσων διαμόρφωσης της κοινής γνώμης ασκείται επίσης μια κατευθυνόμενη, συστηματική προσπάθεια ηθικού εξανδραποδισμού του Λαού και της νεολαίας που άλλωστε έχει αποδώσει μερικούς καρπούς.⁴

Στον τομέα του πολιτισμού είναι γνωστό ότι καταβάλλονται από χρόνια ξεχωριστές προσπάθειες.

Κάθε προσπάθεια ανανεωτική, αναγεννητική αν θέλετε που δεν κατευθύνεται στην εξουδετέρωση αυτών των προσπαθειών, στην **πράξη** όποιες ταμπέλες, μ' όσα λαϊκόφανα επιχρίσματα κι αν έχει, στην ουσία θα πρόκειται για ενέργειες που αν δεν είναι βλαβερές δεν θα είναι και ωφέλιμες.

Απ' αυτή την άποψη, η "ξεπερασμένη" στάση απέναντι στο υπό συζήτηση πρόβλημα, δεν μπορεί να μην παρατηρήσει ότι ακριβώς στα 1960 - 61, σε εποχή ανόδου του λαϊκού φρονήματος για ένα αύριο χαρούμενο και ελπιδοφόρο επιχειρείται κάτι που δεν δικαιολογούνταν αλλά που ωστόσο ήταν πιο ευεξήγητο δέκα - δώδεκα χρόνια πριν ...

Λέγει λ.χ. ο Μ. Θ., ότι το ρεμπέτικο στα 1948 - 49 ήταν παράγοντας ενότητας γιατί όλοι (όλοι;) τραγουδούσαν τότε το «Συννεφιασμένη Κυριακή»⁵.

Αν επιζητεί με την "εκστρατεία" του να δημιουργήσει μια τέτια ενότητα και στάση τότε ασφαλώς δεν έχουμε να πούμε τίποτα.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΧΟΝΤΖΕΑΣ

⁴ Είναι εκ των υστέρων προφανής η βασιμότητα της ανησυχίας που διακατέχει τον Χοτζέα όταν γράφει αυτά τα λόγια. Στο επόμενο διάστημα η ΕΔΑ θα μετατρέπεται σε υπηρεσία της Ένωσης Κέντρου του Γεωργίου Παπανδρέου, θα άφηνε τον τελευταίο να δρέψει τους καρπούς των φοιτητικών αγώνων που είχε καθοδηγήσει και Επτά χρόνια αργότερα η Χούντα του Παπαδόπουλου θα εκμεταλλευόταν την ηττοπάθεια που καλλιεργούσε (μαζί και με άμεσα πολιτικές επιδράσεις) αυτή η "λαϊκή" μουσική, για να επιβάλει την δικτατορία του.

⁵ Ο Γιάννης υποστήριζε ότι το τραγούδι "Συννεφιασμένη Κυριακή" του Τσιτσάνη αναφέρεται στην τελευταία μέρα του εμφυλίου πολέμου, όταν ο Δημοκρατικός Στρατός αναγκάστηκε παραιτήθηκε από τον αγώνα του. Και ήταν το πρώτο από μια σειρά τραγούδια που σαφώς ήταν επηρεασμένα από το κλίμα της ήττας που είχε επιβληθεί. Αυτό το νόημα έχει η πικρή αναφορά του στην "ενότητα" που συμβόλιζε η συννεφιασμένη Κυριακή.

«ΤΟ ΧΡΕΟΣ»

Στο προηγούμενο φύλλο δημοσιεύθηκαν δύο επιστολές του Γ. Χοντζέα η μια προς την Ε.Ε. της ΕΔΑ το 1963 και η άλλη προς την «Αυγή» το 1960. Σήμερα δημοσιεύεται κείμενο που στάλθηκε στην «Αυγή» και δε δημοσιεύθηκε τότε. Ο κοινός στόχος και των τριών κειμένων είναι η τοποθέτηση μερικών προβλημάτων που σχετίζονται με τον πολιτιστικό τομέα - συστατικό τμήμα του ιδεολογικού μετώπου. Το κείμενο που δημοσιεύουμε σήμερα αν και γραμμένο πριν πολλά χρόνια παρουσιάζει ένα ενδιαφέρον γιατί ακριβώς θίγει προβλήματα πραγματικά, πέρα από το «ιστορικό» του χαρακτήρα θέλουμε να πιστεύουμε πως μπορεί να χρησιμεύσει σαν ένασμα για μια πιο «επίκαιρη» και βαθύτερη ανάλυση και επεξεργασία των προβλημάτων αυτών. Για το λόγο αυτό επαναλαμβάνουμε πως οι στήλες του «Λαϊκού Δρόμου» είναι ανοιχτές για όποιον μπορεί να συνεισφέρει σε μια τέτοια ανάλυση και επεξεργασία.⁶

ΤΟ ΡΕΜΠΕΤΙΚΟ

Ο ΜΙΚΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ

ΚΑΙ Ο «ΕΠΙΤΑΦΟΣ»

Α

Είναι άγνωστο ακόμα, τι άλλο θα παρουσιάσει η δραστηριότητα ενός από τους πιο ταλαντούχου συνθέτες μας -- αν όχι του πιο ταλαντούχου -- στη μουσική επένδυση ποιητικών κειμένων που προορίζεται για «ευρεία κατανάλωση». Για την ώρα, ξέρουμε πως σκοπεύει να συνεχίσει το «πείραμα» αυτο, όπως ο ίδιος το Χαρακτήρισε (βλ. «Επιθεώρηση Τέχνης»).

Κρίνουμε ωστόσο χρήσιμο να διατυπώσουμε ορισμένες σκέψεις πάνω στα όσα μέχρι τώρα ειπώθηκαν κι' από τον ίδιο και δυστυχώς από πολύ λίγους πάνω στο θέμα αυτό, που για τρίτη φορά -- η πρώτη ήταν το 1946 από τις στήλες καθημερινής εφημερίδας, η δεύτερη το 1948 με τη γνωστή «εκστρατεία» του Μ. Χατζηδάκη -- επανέρχεται και απασχολεί όχι μόνο ειδικούς και «ειδικούς» αλλά και ευρύτερους κύκλους ...

Κατά τη γνώμη μας και στις δύο προηγούμενες φορές υπήρξε στην πρώτη περίπτωση (1946) μια απλή παράθεση αφορισμών και στη δεύτερη περισσότερο ένας μονόλογος που τροφοδότησε μια ορισμένη τάση για ένα «διέξοδο», (θα εξηγηθούμε πιο κάτω).

Τούτη τη φορά ήταν και είναι ακόμα δυνατό να φωτιστεί το πρόβλημα απ' όλες του τις πλευρές, με μια σοβαρή, υπεύθυνη τοποθέτηση απέναντί του, των σοσιαλιστικών παραγόντων του τόπου μας, πράγμα που οπωσδήποτε κατ' ανάγκη θα θέσει σ' όλη, της την έκταση, την κακομοιριά που βασιλεύει, αλλά και θα προβάλλει τις πλούσιες δυνατότητες που υπάρχουν στον τόπο μας για ένα πραγματικό μουσικό και πλατύτερο πολιτιστικό κίνημα.

Δυστυχώς -- για την ώρα -- οι «αξιολογημένοι» πολιτιστικοί παράγοντες και ειδικότερα οι μουσικοί παράγοντες, προτιμούν να προσποιούνται τον κωφάλαλο, ενώ άλλοι τροφοδοτούν ένα παθιασμένο κουτσομπολιό εναντίον του Μ.Θ. ανεύθυνο και «καθωσπρέπει», που κύριο χαρακτηριστικό του είναι (μπορούσε να 'ταν αλλιώς;), το χαμηλά οικτρότατο επίπεδό του, ενώ άλλοι πνευματικοί άνθρωποι και μη, έχουν καταληφθεί από μια αληθινή υστερία «λαϊκισμού», χειροκροτώντας προκαταβολικά κάθε δημιουργία και πρόθεση του Μ. Θ.

Ίσως αν δεν είναι η πρώτη φορά -- πάντως από τις πρώτες οπωσδήποτε -- που έντυπα διαμετρικά αντίθετων πολιτικών τοποθετήσεων φιλοξενούν και προβάλλουν τις δηλώσεις, τα μανιφέστα, τις συνεντεύξεις του συνθέτη ενώ και η κοσμική Αθήνα δεν παρέλειψε να συμμετάσχει σε εκδηλώσεις πνευματικού σουσουδισμού ...

⁶ Η έκκληση με την οποία τελειώνει ο πρόλογος του κειμένου δεν έγινε ποτέ αποδεκτή. Όπως φάνηκε αργότερα η δημοσίευση αυτών των κειμένων στον "Λαϊκό Δρόμο" δεν είχε, για το μαρξιστικό - λενινιστικό κίνημα, καλύτερα αποτελέσματα από αυτά που επεδίωκε ο Γιάννης γράφοντας αυτά τα κείμενα για την αυγή. Αργότερα το μαρξιστικό - λενινιστικό κίνημα, θα διαλύονταν, ανοίγοντας ένα νέο στάδιο στην ελληνική πολιτική ιστορία το οποίο φτάνει μέχρι σήμερα.

Να είναι άραγε αυτό δείγμα ότι η «ηγέτις» τάξη της χώρας μας, διαφοροποιείται σε ορισμένα πράγματα, όταν στο μεν 1938 έκαψε τον «Επιτάφιο του Ρίτσου στις στήλες του Ολυμπίου Διός και στο 196 - 61 χειροκροτεί το «Επιτάφιο» των Ρίτσου - Θεοδωράκη τον προβάλλει από το Ραδιοφωνικό της Ίδρυμα, από τα «άκρωσ εθνικόφρονα» φύλλα της (λ.χ. «Εικόνες») κλπ., ή μήπως συμβαίνει κάτι άλλο;

* * *

Ο Μίκης Θεοδωράκης έκανε μια ομιλία σε γιορτή που οργάνωσαν οι πατριώτες του, φοιτητές, έδωσε μια συνέντευξη και (για την ώρα) έστειλε κι ένα γράμμα - απάντηση σε κριτική που του έγινε από τον κριτικό της «Αυγής» και που δημοσιεύθηκε στην «Επιθεώρηση Τέχνης». Με όλα αυτά διατυπώνει το «πιστεύω» του απέναντι στο «λαϊκό τραγούδι» και ταυτόχρονα σχολιάζει, επεξηγεί τον «Επιτάφιο».

Φυσικά, είμαστε υποχρεωμένοι να στηριχτούμε περισσότερο στο τελευταίο του γραφτό, που κατά την γνώμη μας (ως την ώρα που γράφουμε, γιατί για το αύριο δεν μπορούμε να προεξοφλήσουμε τίποτα για λογαριασμό του Μ. Θ.) παρουσιάζεται σ' αυτό λιγότερο κατηγορηματικός κι ας μας επιτραπεί ή έκφραση αφοριστικός σε σχέση με τα προηγούμενα.

Επιχειρεί μας λέει ένα πείραμα που το άρχισε με τον «Επιτάφιο» (κυρίως με τον «μπιθικότσικο», όπως λέει ο ίδιος). Δεν ξέρει αν αύριο θα δικαιωθεί ή όχι. (Τελευταίες όμως -- της στιγμής αυτής -- δηλώσεις του καθορίζουν νέα σχέδια, που σημαίνει ότι πιστεύει πως δικαιώνεται).

Η έννοια της δικαίωσης εδώ πρέπει να σχετίζεται με την «πλατιά εκλαΐκευση» (κοινώς πούληση) του «Επιτάφιου» και των τριών εκδόσεων. Σ' αυτό δεν έχουμε καμιά αντίρρηση όπως το είπαμε και πιο πάνω, δηλαδή πως ο «Επιτάφιος» των Ρίτσου - Θεοδωράκη εκλαΐκεύεται (πουλιέται) όσο λίγα «έργα» σε αντίθεση με τον προ εικοσαετίας «Επιτάφιο» που «παρεδόθη εις το πυρ το εξώτερον».

Όμως αυτό σημαίνει ότι δεν πρόκειται περί πειράματος πια, αλλά για μια συστηματική προσπάθεια χρησιμοποίησης των «μέσων ευρείας καταναλώσεως», για την ανανέωση του «λαϊκού τραγουδιού». Ταυτόχρονα αφήνεται μια οδός υπαναχώρησης με το «αν σφάλω, αναζητώ όμως». Κι αυτό το καταλογίζουμε σε βάρος του Μ. Θ. όχι μόνο από την άποψη πως δεν επιτρέπεται σ' ένα σοβαρό συνθέτη να κάνει τέτοιες «στροφές», όσο από το γεγονός ότι μιλάει με καθαρά για το «βίτσιο» του, αύριο δεν ξέρει κι ο ίδιος τι θα κάνει (σ' αυτό είναι ειλικρινής), ενώ δεν ΗΤΑΝ και δεν ΕΙΝΑΙ ειλικρινής όταν εκφράστηκε και εκφράζεται με κατηγορηματικό τρόπο για την έλξη που ασκεί πάνω του το «λαϊκό τραγούδι».

Λέει λ.χ. στο τελευταίο (;) του άρθρου στην «Επιθεώρηση Τέχνης» ότι γοητεύτηκε από το ζεϊμπέκικο κι' ότι χάρη στο Χιώτη, του αποκαλύφθηκε η ρυθμική πρωτοτυπία του. Έτσι ομολογεί ότι τώρα «γνώρισε» το ζεϊμπέκικο.

Κι αυτό είναι χαρακτηριστικό όλης αυτής της ιστορίας. Ότι ο Μ. Θ. αγνοούσε πολλά από το λεγόμενο «λαϊκό τραγούδι» και ίσως αγνοεί ακόμα πάρα πολλά τώρα που προβλήθηκε σαν «λαϊκός συνθέτης». Έχουμε να κάνουμε με τον ενθουσιασμό του συνθέτη που ανακαλύπτει κάτι που δεν υποψιαζόταν; (Τι λέει όμως στο άρθρο του στο περιοδικό «Κριτική»;

Δεν μπορούμε να δώσουμε απάντηση για λογαριασμό του. Απλώς ας μας επιτραπεί να κάνουμε μια αναδρομή σε ορισμένα πράγματα ...

* * *

Ίσως η Ελλάδα να έχει στη συγκεκριμένη περίπτωση το προνόμιο να ήρθε πρώτη και το Παρίσι δεύτερο...

Μια τάση για «διέξοδο» που σημειώνεται η αρχή της στη Γαλλία μετά το 1950, εδώ την έχουμε πριν. Ίσως γιατί το «αδιέξοδο» εδώ τέθηκε με πιο έντονο τρόπο νωρίτερα...

Στα 1946 λοιπόν από τις στήλες του «Ριζοσπάστη» ανακινήθηκε το θέμα του ρεμπέτικου. Η συζήτηση που δυστυχώς δεν έκλεισε, αλλά κατά την γνώμη μας ούτε και άνοιξε καλά - καλά, στο στάθηκε στο ερώτημα: το ρεμπέτικο αποτελεί προοδευτικό πολιτιστικό στοιχείο ή όχι. Ο Φοίβος Ανωγειανάκης⁷ το χαρακτήρισε τότε

⁷ Ο Φοίβος Ανωγειανάκης γεννήθηκε στο Ηράκλειο Κρήτης το 1915. Ασχολείται με τη μουσική κριτική και τη μουσικολογική έρευνα κυρίως σε δύο τομείς: α) την ελληνική παραδοσιακή μουσική (με έμφαση στα λαϊκά μουσικά όργανα) και β) τη νεοελληνική έντεχνη μουσική. Είναι ο πρώτος που σε μιαν εποχή που το ρεμπέτικο βρισκόταν ακόμη στο περιθώριο (1947), υπογράμμισε τη μουσική και καλλιτεχνική αξία του συνδέοντας το με την παράδοση του δημοτικού τραγουδιού. (από την Ιστοσελίδα του Υπ. Πολιτισμού)

ξανά, (είχε προβάλει την άποψη αυτή και πριν σε περιοδικό) «σύγχρονο αστικό λαϊκό τραγούδι»^(*) Τι υπαγόρευσε τότε τη συζήτηση αυτή; Αναμφισβήτητη η εξάπλωση που έπαιρνε το ρεμπέτικο -- μετά την έκλειψη του στα χρόνια της κατοχής και το όχι τόσο ανεξήγητο φαινόμενο της έλξης που ασκούσε πάνω σε ορισμένο τμήμα της «ανήσυχης» νεολαίας και σε διανοούμενους που ωθούνταν κυρίως από τον «γκρεμισμένο μεταπολεμικό μας Κόσμο» (Μάνος Χατζιδάκις), απόρροια των γνωστών «γκρεμισμένων ονείρων» όχι μόνο αυτών των κοινωνικών ομάδων αλλά και ευρύτερων στρωμάτων από την διαμόρφωση των πραγμάτων στη Χώρα μας μετά το 1944.

Στα χρόνια που ακολούθησαν το «αδιέξοδο» αυτό γίνεται πιο ασφυκτικό...

«Κυοφορείται» τότε με πυρήνα την «Αγγλοελληνική Επιθεώρηση» και τα «Νέα Γράμματα» και το «θέατρο Τέχνης» του Κ. Κουν, ένα «Νέο Κύμα» στην Ελλάδα που εκδηλώνεται στη μουσική, στη ζωγραφική, στη λογοτεχνία, στο θέατρο.

Το «κύμα» αυτό έχει κοινά αιτήματα: Την επιστροφή στο λαό, στην λαϊκή μορφοπλασία, όχι τη «γνωστή» αλλά την άγνωστη την αγνοημένη.

Πραγματικός υστερισμός έπιασε τότε, καλλιτέχνες και καλλιτεχνίζοντες γύρω από το πάθος, τον «βυζαντινό ασκητισμό», τη «ζωική ορμή» της ζωγραφικής του Θεοφίλου λ.χ. του Καραγκιόζη, του Σπαθάρη και πριν από όλα βέβαια του ρεμπέτικου.

Μια σύνθεση όλων αυτών ήταν στα 1949 η ίδρυση του «Ελληνικού Χοροδράματος».

Καλλιτέχνες, θεωρητικοί, αισθητικοί, ανακήρυξαν τον χασάπικο σαν «αποθέωση του επιζώντος βυζαντινού ασκητισμού». Π.χ. κραύγαζαν πως έφτασε η ώρα μιας Ελληνικής Αναγέννησης. Η αναγέννηση βέβαια δεν ήρθε, το ρεμπέτικο χάλασε κόσμο, οι παράγοντες που πρωτοστάτησαν στην προβολή του προώθηθηκαν στην πρώτη γραμμή της πολιτιστικής μας ζωής.

Αν όλη αυτή η τάση μπορεί να χαρακτηριστεί γόνιμη αναζήτηση ζωντανών λαϊκών στοιχείων ή τυπική μορφή ενός «λαϊκισμού» κάθε άλλο παρά λαϊκού αυτό είναι άλλη υπόθεση. Αυτό το «κύμα» τελικά στάθηκε το σημείο «επαφής» διαθέσεων που ξεκινώντας από διαφορετικές αφετηρίες έφταναν στο ίδιο σημείο...

Το «αδιέξοδο» των πλατύτερων λαϊκών μαζών από τις γενικότερες συνθήκες των χρόνων αυτών και το πραγματικό αδιέξοδο του «καλού» μας κόσμου που παρ όλες τις «επιτυχίες» του αισθανόταν και αισθάνεται την ανάγκη ενός «διεξόδου». Γι αυτό βλέπουμε και την επιβίωση και ανάδειξη εκείνων των στοιχείων του «Νέου Κύματος» που απευθύνονταν σε ευρύτερη επιφάνεια (ρεμπέτικο).

Μέσα σ' αυτό το κλίμα ο Μ. Θεοδωράκης και μια σειρά από νέους καλλιτέχνες παλεύοντας να επιβιώσουν κράτησαν μια στάση απέναντι στο κύμα αυτό που χαρακτηριζόταν από διαρκείς ταλαντεύσεις, που αυτές καθορίζονταν από το ίδιο το γεγονός και της προέλευσής τους σαν παιδιών της Αντίστασης, αλλά και σαν ατόμων που ζούσαν συνεχώς κάτω από συνθήκες παντοειδών πιέσεων και πειρασμών.

Πολλοί συντρίφηκαν, άλλοι σώπασαν, άλλων η φωνή δεν ακούστηκε (σ' αυτούς δεν συγκαταλέγεται φυσικά ο Μ. Θ.).

Όμως η ζωή εξελίσσεται, το βαρύ, μουντό, γιομάτο βαρυθυμιά και αγχώδη ψιθυρίσματα κλίμα δεν ανταποκρινόταν κι άρχισε να έρχεται σε διάσταση με την αισιοδοξία που απλωνόταν σε ευρύτατες μάζες. Τότε το «Νέο Κύμα» κάνει παραχωρήσεις αναγκαστικά ... Στο ρεπερτόριο του «Θεάτρου Τέχνης», σημειώνονται αναλαμπές, ο Χατζηδάκης αρχίζει να «νοθεύει» το ρεμπέτικο. «Οργανώνεται» όλο αυτό το «κύκλωμα». Έχουμε προϊόντα προς εξαγωγή και τα στέλνουμε στην Ευρώπη. Τώρα κυριαρχεί αυτή η αόριστη θλίψη πασπαλισμένη με αισιοδοξία. Στην περίοδο αυτή ο Μ. Θ. γυρίζει από την Ευρώπη και αρχίζει την «εκστρατεία» του για την «ελληνική μουσική».

Το πώς ο «Επιτάφιος» που έγραψε αρχικά έγινε ο «Επιτάφιος» που δόθηκε και στις τρεις εκδόσεις αυτό αποτελεί μια ολόκληρη ιστορία⁸. Δεν ενδιαφέρουν εδώ οι λεπτομέρειες. Η ουσία είναι μια: πρόκειται για προσαρμογή από την μεριά του στην «υπάρχουσα» κατάσταση, στην «εκμετάλλευση των μέσων μαζικής καταναλώσεως», με δύο λόγια, το εμπορικό στοιχείο κυριάρχησε πάνω σ' όλα τα άλλα.

(*) Η συζήτηση διακόπηκε γιατί θεωρήθηκε από τους υπεύθυνους του ιδεολογικού μετώπου πως θα διασπούσε τις καλλιτεχνικές προοδευτικές δυνάμεις και θα αποπροσανατόλιζε τους αναγνώστες της εφημερίδας από κείρια προβλήματα. Σημ. Γ.Χ.

⁸ Ιστορία πάντως που αποδεικνύει ότι οι καλλιτεχνικές αναζητήσεις δεν είναι άμοιρες σκοπιμοτήτων, σχεδίων και προσωπικών φιλοδοξιών.

Έτσι από την μια κηρύσσει πόλεμο για την Ελληνική Μουσική κι' από την άλλη συμβιβάζεται και ενισχύει την υπάρχουσα κατάσταση σ' ένα τομέα που έχει σχέση με το πλατύ κοινό.

Θεωρούμε λοιπόν ότι έγινε και γίνεται ένας θόρυβος που δεν βοήθησε και δε βοηθάει στην εξυγίανση της μουσικής μας ζωής, στο ανέβασμα του πολιτιστικού επιπέδου του λαού μας, στην αποκάλυψη και εξαντλητική καταπολέμηση των παραγόντων που «διαμορφώνουν» την πνευματική του τροφή, την ψυχαγωγία του, το «γούστο» του την ψυχική του υγεία.

Γι αυτό, ειλικρινά θα θέλαμε ο Μίκης Θεοδωράκης να κατέβαινε με λιγότερο θόρυβο, αλλά με περισσότερη συνέπεια στο «στίβο». Αυτό θα βοηθούσε στη συσπείρωση των πολιτιστικών δυνάμεων που μπορούν να συσπειρωθούν σ' ένα κίνημα για την πολιτιστική άνοδο του λαού μας, για την ψυχική - αγωνιστική του ανάταση. Επιμένουμε ότι αυτό μπορεί να γίνει και τώρα⁹. Χρειάζεται θάρρος, αποφασιστικότητα. Αλλά προπαντός συνέπεια. Κάτι που απαιτεί δικαιολογημένα ο απλός Έλληνας από κάθε πνευματικό άνθρωπο που έζησε και πόνεσε για το καλό της πατρίδας μας και του λαού της.

"ΛΑ"ΙΚΟΣ ΔΡΟΜΟΣ" 21 Σεπτεμβρίου 1974

«ΤΟ ΧΡΕΟΣ»

Δημοσιεύουμε σήμερα το τελευταίο μέρος από το κείμενο του Γ. Χοντζέα για το ρεμπέτικο, τον επιτάφιο και το Μίκη Θεοδωράκη.

B

Συνοπτικά υπάρχουν οι παρακάτω απόψεις:

α) η άποψη πώς το ρεμπέτικο είναι το «σύγχρονο λαϊκό αστικό τραγούδι»

β) η άποψη πως είναι το «τραγούδι των καταγωγίων»,

γ) η άποψη που παραδέχεται ότι είναι το τραγούδι των καταγωγίων, αλλά πως λαϊκοποιείται και εξευγενίζεται με ένα χάρι στη δουλειά που Μ. Χατζηδάκη και τελευταία του Μ. Θεοδωράκη. Έτσι απόχτησε και αποκτάει νέο περιεχόμενο με αποτέλεσμα να διαμορφώνεται ένα πραγματικά λαϊκό τραγούδι.

Η τελευταία άποψη παρουσιάζεται σαν πιο συγχρονισμένη και επιστημονική.

Όμως από όσα έχουν ειπωθεί είναι φανερό πως η άποψη αυτή αποτελεί προέκταση του «νέου κύματος» στις σημερινές συνθήκες.

Τότε κατείχε τους πιστούς η προσήλωση στο μυστήριο και την βαρεία ατμόσφαιρα της διπλοπενιάς «ατόφιας και ανόθευτης». Σήμερα τους συνέχει η έγνοια του «κοινωνικού παράγοντα» (Στην υπηρεσία του τελευταίου μπαίνουν όλα, ο τελειοποιημένος τεχνικός εξοπλισμός: «μπουζούκια» ηλεκτρικά, μαγνητοφωνικές εγκαταστάσεις κ.λπ. κ.λπ.). Το άγχος του αδιεξόδου δεν βαραίνει τόσο καταθλιπτικά όπως τότε.

Κατά τη δική μας άποψη στο ρεμπέτικο μπορούμε να ξεχωρίσουμε τρεις περιόδους εξέλιξης.

Την περίοδο πριν την μικρασιατική καταστροφή, την περίοδο μέχρι την Κατοχή, και τη μεταπολεμική.

Στην πρώτη περίοδο, υπήρχε διαμορφωμένο αυτό το «στρώμα» των ρεμπέτηδων, στην Αθήνα και κυρίως στα μεγάλα λιμάνια. Ρεμπέτικα υπήρχαν. Κι όχι μονάχα υπήρχαν, αλλά ανέβαιναν και στις επιθεωρήσεις της εποχής. Πρέπει να σημειωθεί πώς παρά τη διαδεδομένη αντίληψη ο ζείμπεκικος είναι ο χαρακτηριστικός ρυθμός που κυριαρχεί, γιατί αντιστοιχούσε σε ψυχικές καταστάσεις και αισθήματα των ανθρώπων αυτών. Από την Μικρά Ασία, τη Σύρα είχε μεταφερθεί στα λιμάνια της «Παλαιάς Ελλάδας». Σε οποιαδήποτε διάθεση ψυχικής διάστασης με το περιβάλλον οι ασύμμετροι ρυθμοί είναι εκείνοι που εκφράζουν αυτήν την κατάσταση. Όμως, υπάρχει **διάσταση** και **διάσταση**. Υπάρχει διάσταση που είναι δεμένη με το όνειρο μιας φυγής σε τόπους που το άτομο είναι λευτερωμένο από τα δεσμά του νόμου και της κοινωνικής ηθικής. Δηλαδή μια τυπική «εξέγερση» σαν τάση επανόδου σ' έναν πρωτογονισμό. Τα τραγούδια της εποχής εκείνης μιλάνε για τα «τραβήγματα» με τα όργανα της εξουσίας, υμνούν τους παλικαράδες που «πίσω από της φυ-

⁹ Είναι χαρακτηριστική εδώ η αισιοδοξία που δεν εγκατέλειψε ποτέ μέχρι και την τελευταία του ανάσα τον Γιάννη Χοντζέα. Αισιοδοξία που όταν εκφραζόταν, από έναν άνθρωπο που είχε ήδη περάσει την ζωή του μέσα στις φυλακές και τα βασάνια, φαινόταν παράξενη και τώρα, με βάση τις εξελίξεις, φαίνεται εντελώς παράλογη. Ωστόσο σε οποιον προ-σπάθησε να καταλάβει τον τρόπο που σκεφτόταν, φαίνεται πως δεν ήταν.

λακής τα σίδερα» λειώνουν από πόνο και καημό αβάσταχτο, για τους «ντερβισάδες» που δεν δέχονται μύγα στο σπαθί τους, βρίζουν την κοινωνία.

Είναι γεγονός πως τότε σε μερικές περιπτώσεις ένα μέρος της αναπτυσσόμενης εργατικής τάξης βλέπει με συμπάθεια αυτές τις εκδηλώσεις διαμαρτυρίας και «εξέγερσης» και συχνά περνάνε τα τραγούδια αυτά στα δικά της χείλη. Από την άποψη των μουσικών στοιχείων, τα τραγούδια αυτά αποτελούν παραλλαγές ανάλογων τραγουδιών, ανάλογων «στρωμάτων» πολυαριθμότερων κέντρων όπως της Σμύρνης και της Πόλης κ.λπ.

Η συρροή του προσφυγικού κόσμου μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή που φέρνει μαζί του μπόλικα πολιτιστικά στοιχεία, η αριθμητική ανάπτυξη της εργατικής τάξης και του «λούμπεν» προλεταριάτου από τη μια μεριά και το κλίμα της απογοήτευσης και της αισιοδοξίας που επικράτησε στα κατεστραμμένα μικροαστικά στρώματα μαζί με την μεταπολεμική «ηθική κρίση» της «ηγέτιδος» τάξης μας, που αναθυμιάσεις της σκορπίζονταν σ' όλα τα κοινωνικά στρώματα, δίνουν τα πλαίσια μέσα στα οποία διαμορφώθηκε οριστικά το ρεμπέτικο σαν τραγούδι που κατέγραφε με ανοιχτό τρόπο τις συνέπειες της γενικότερης κρίσης στη χώρα μας, στην περίοδο γύρω στο 1930. Πολλαπλασιάζονται τότε οι ντεκέδες, τα «μαγαζιά» με μπουζούκια, μπαγλαμάδες κ.λπ. Παρά την ανατολίτικη καταγωγή του, το μπουζούκι και τα «παράγωγά» του, διαμορφώθηκε μέσα στις φυλακές από τους κατάδικους του κοινού ποινικού δικαίου. Άλλωστε και η κατασκευή προσαρμόζεται στις ειδικές συνθήκες της φυλακής.

Στα χρόνια αυτά, το τραγούδι, η μουσική που μ' αυτά γλεντάνε οι ευρύτερες λαϊκές μάζες, όπου έχουν ξεκοπεί από τις αγροτικές ρίζες τους, είναι ακόμα η καντάδα, τα «ελαφρά» τραγουδάκια του συρμού και μονάχα σε ένα περιορισμένο τμήμα της εργατικής τάξης κυριαρχεί το ρεμπέτικο.

Πρέπει να επισημάνουμε εδώ πως οι συνέπειες της κρίσης του 29 - 31 στον οικονομικό τομέα επιφέρουν αδιάκοπες μετατοπίσεις εργατικών μαζών από τη μια πόλη στην άλλη, για εξεύρεση δουλειάς, ενώ η Λουμπενοποίηση μικροαστικών στοιχείων της πόλης και του χωριού αυξάνει τους θαμώνες των κέντρων με μπουζούκια που όλο και επεκτείνονται. Από την άλλη, τα πολιτικά γεγονότα, η άνοδος του κινήματος που κορυφώθηκε με τα γεγονότα του Μάη του 1936 στη Θεσσαλονίκη, παρασύρει και μάζες από αυτές που στέκονταν πριν παράμερα και βάζει την σφραγίδα του στη ζωή ολόκληρων πόλεων για αρκετό καιρό λ.χ. γεγονότα Νάουσας, Καλαμάτας, Βόλου κ.λπ. Γι' αυτό οι κλασικοί του ρεμπέτικου Τσιτσάνης, Βαμβακάρης, Στράτος κ.λπ., δίπλα στο «αχ - βαχ» και τα χασικλιδικά συνθέτουν τραγούδια σαν το «Γεια σου Αθάνατη Εργατιά» ή άλλα που σατιρίζουν τους αστούς πολιτικούς.

Ωστόσο θάταν παραποίηση της αλήθειας να ισχυρίζεται κανένας ότι η εργατική τάξη στο σύνολο της θρέφονταν τότε με το ρεμπέτικο... Εκείνο που μπορούμε και πρέπει να το πούμε είναι ότι στους εργάτες φαίνονταν όλο και πιο πολύ σαν ψεύτικα όλα τα δημιουργήματα της τότε ελληνικής και ξένης ελαφράς μουσικής, ενώ ταυτόχρονα, δεν νιώθουν την άνεση που θέλουν σήμερα να της αποδώσουν ότι αισθάνονταν στο ρεμπέτικο.

Εξάλλου είναι στ' αλήθεια πάρα πολύ δογματικό να βλέπουμε την εργατική τάξη - της εποχής εκείνης - σαν ένα στρώμα που έχει διαμορφώσει δικές του πολιτιστικές πεποιθήσεις και που στρέφεται ολομεμιάς και διά μαγείας προς τα εδώ ή προς τα εκεί... Η Μεταξική περίοδος δημιουργεί όρους δημιουργεί όρους που παρ' όλες τις απαγορεύσεις των «ασέμων ασμάτων», αντικειμενικά διευκολύνει την επέκταση του ρεμπέτικου στις εργαζόμενες μάζες και όχι μόνο στους εργάτες...

Ο πόλεμος και η Κατοχή, η αντίσταση δημιουργεί τέτοιες συνθήκες που ασφαλώς το ρεμπέτικο δεν μπορούσε παρά να σημειώσει στασιμότητα. Οι τόνοι του «θα πάω εκεί στην αραπιά» μοιάζουν σαν ξένοι στην έξαρση και στο μεγαλείο που κυριαρχεί στην ψυχή του λαού μας.

(Άλλο αν θα γοήτευαν στα 1947 το Μάνο Χατζηδάκη μου όταν τους πρωτάκουσε)

Η "έξοδος" του ρεμπέτικου από τα μέχρι τότε πλαίσιά του συντελείται μετά το 1946 κάτω από τους όρους και τις συνθήκες που είναι σε όλους μας γνωστές και ορισμένες τις διαγράψαμε στο πρώτο μας σημείωμα....

* * *

Σε μια ιστορική διαδρομή ενός φαινομένου, όπως το ρεμπέτικο, είναι δυνατόν να ανευρεθούν στοιχεία που να δικαιώνουν τη μια ή την άλλη άποψη... Και αυτό, αν απομονωθούν ορισμένα και προβληθούν και παραμερισθούν άλλα.

Αυτό συμβαίνει συχνά.

Φυσικά θα ήταν χρήσιμη μια έρευνα συστηματική που να ασχοληθεί με τη συγκέντρωση υλικού από την πρώτη εμφάνιση του ρεμπέτικου μέχρι τις μέρες μας. Αυτό θα ήταν κάτι πάρα πολύ χρήσιμο.

Όμως αυτό, είναι σίγουρο πως δεν θα τόθελε κανένας από τους «απολογητές» του. Γιατί ουσιαστικά δεν κάνουν την απολογία του ρεμπέτικου αλλά απολογία ενεργειών και πράξεών τους. Δεν ξεκίνησαν γιατί πί-

στεφαν σε μιαν «αλήθεια που κλείνει» αυτό, γιατί τότε θα ήταν αλλιώτικη η πορεία τους. Αν όμως θέλουμε να συζητήσουμε σοβαρά, και απαλλαγμένοι από ποιοισδήποτε μύθους που εξυπηρετούν καταστάσεις της στιγμής, είναι ανάγκη να θεμελιώσουμε την άποψή μας με βάση γεγονότα και περιστατικά...

Δεν μπορούμε να συνδέσουμε την αρχαία τραγωδία, το Βυζάντιο, τον χασάπικο, τον ζειμπέκικο, με τους πόθους και τα ιδανικά της εργατικής τάξης. Αν ένας λαός ή ένας τον, ή μια τάξη, καταδικάζεται σε καθυστέρηση και σε απαθλιώση οικονομική και πολιτική δεν σημαίνει ότι αυτό που της αφέθηκε, της επιτράπηκε, για να τραφεί υλικά και πνευματικά, εξέφραζε και τους πόθους και τα ιδανικά της, όταν και αυτό σε ορισμένη βαθμίδα της ιστορίας, της επιβλήθηκε ΑΝΩΘΕΝ.

Δεν μας πιάνει -- δεν είμαστε απ' αυτούς -- καμία «φρικίαση» για το μπουζούκι ούτε είμαστε από αυτούς που ζήσαν μακριά από την πίκρα και την βαρυθυμία του εργάτη που φθάνει σπίτι του το Σαββατόβραδο και τον ζυγώνει από παντού η μιζέρια και η κακομοιριά και θέλει να ξεσπάσει... Αυτή την «αλήθεια» κρύβει το ρεμπέτικο. Ότι του 'δωσε και του δίνει την ψευδαίσθηση ότι "ξεσπάει". Τον λυτρώνει όμως; Με τα "ωχ" και τα "άλα της", δεν πήγε μπροστά η εργατική τάξη... Πήγε μπροστά με κάποιους άλλους τόνους που η αλήθεια τους είναι πιο πλατιά από την αλήθεια του ρεμπέτικου...

Επομένως αδικούμε την εργατική τάξη όταν της στενεύουμε την προοπτική και σ' αυτό τον τομέα... Όταν τοποθετούμε την κλίμακα της ευαισθησίας της, και του ψυχικού δυναμισμού της στο "χαμοσύρισμο"...

Άλλωστε δεν πάει πολύς καιρός που ο Μίκης Θεοδωράκης ("μουσική έτος μηδέν") απόκλεισε το ρεμπέτικο σαν "πρώτη ύλη" για μουσική δημιουργία. Παρά τα κηρύγματα του μετά την "στροφή" του, έξω από τη χρησιμοποίηση των οργάνων που συνδέονται με το ρεμπέτικο κι αυτά σε πιο "συγχρονισμένη", "μορφή", σε λίγες περιπτώσεις χρησιμοποιεί αυτή την πρώτη ύλη. Περισσότερο στέκεται στο "ξεπερασμένο" δημοτικό τραγούδι. **Άλλο το τι παίρνει από αυτό και πώς το παίρνει.** Δεν ξέρουμε είχα κάνει στο μέλλον.

Η δική μας "αλήθεια" είναι άλλη: η πολιτιστική άνοδος του λαού μας ανακόπηκε βίαια όπως βίαια ανακόπηκε και η εθνική, πολιτική του εξέλιξη. Στο έδαφος αυτής της πραγματικότητας "άνθισε" αυτό το "νέο κύμα" που προέκταση του -- για την ώρα -- αποτελεί η "εκστρατεία" του Μίκη Θεοδωράκη. Δημιουργεί την ψευδαίσθηση της συνέχειας στην πολιτική μας εξέλιξη που σημειώθηκε σε εποχές ανάτασης ενώ στην πραγματικότητα είναι "ξένο σώμα". Η συμμόρφωσή του και η συγχώνευσή του με τα συμφέροντα και τις επιδιώξεις μονοπωλιακών συγκροτημάτων ("Κολούμπια" λ.χ.) δίνουν την απόδειξη. Ο "λαϊκισμός" του κύματος αυτού είναι φορμαλιστικός και νεοπλουτικός. Η πρόσκαιρη λάμψη και επιτυχία δεν λείπει τίποτα. Αυτό που κρίνει τελικά την ορθότητα ενός "κινήματος" δεν είναι η εμπορευσιμη αξία του αλλά το κατά πόσο συντελεί στην ψυχική ανάταση ενός λαού.

Θα ήταν καλύτερα τα πράγματα στο κίνημά μας, και από την πλευρά των πολιτιστικών μας πραγμάτων αν ίσχυε το «λιγότερα και καλύτερα». Αλλά εδώ μπαίνουμε σε ένα άλλο ευρύτερο πρόβλημα¹⁰. Και γι' αυτό χρειάζεται να ειπωθούν άλλα πράγματα*.

Γ. ΧΟΝΤΖΕΑΣ

¹⁰ Συγκρίνετε την τελευταία φράση του Γιάννη Χοτζέα, γραμμένη το 1963 με μια αποστροφή από τον λόγο του Μίκη Θεοδωράκη στο συνέδριο που έγινε προς τιμή του στα Χανιά 42 χρόνια μετά (31 Ιουλίου 2005).

«... μιας και η αναζωπύρωση των εμφυλιών παθών που όπως είπαμε βασιζόταν επάνω σε ένα ιστορικό ψέμα, είχε σαν αποτέλεσμα να επιβραδυνθεί και πάλι ο βηματισμός του και έτσι να οριστικοποιηθεί ο ρόλος του ουραγού μέσα στην Ευρώπη, από τον οποίο νομίζω ότι είναι σχεδόν αδύνατο να ξεφύγουμε πια. Δηλαδή ένα έγκλημα που ξεκίνησε από τον Δεκέμβριο του 1944 συνεχίστηκε έως τις μέρες μας περνώντας από διάφορες φάσεις με το ίδιο πάντα αποτέλεσμα: να επιβραδύνεται ο βηματισμός της πατρίδας μας εις βάρος της ευημερίας και της ανάπτυξης του λαού μας.»

* Εδώ τελειώνει το αντίγραφο του κειμένου που έχουμε στη διάθεσή μας. Η συνέχεια του δεν βρέθηκε. Επαναλαμβάνουμε πως πρόκειται για κείμενο που γράφτηκε πριν δεκατρία χρόνια και από λόγους "οικονομίας" σε χώρο και φρασολογία κινήθηκε σε αρκετά στενά περιθώρια. Άλλο αν η "συμμόρφωση" μ' αυτή την "οικονομία" αποδείχτηκε ανώφελη. Σημ. Γ.Χ.